

Kam nechodí kouzelník, tam chodí lékař

Mýtinu Galisagan pro nás vykáceli vesničané v dusném pralesě zarůstajícím nivu řeky Ramu, abychom na ní posléze postavili výzkumnou stanici pro studium ekologie pralesního hmyzu. Naše výzkumy se ale sotva rozběhly, a již jsme měli první vážný případ malárie, která postihla našeho nového parataxonomy Madaka. A po Madakovi onemocněli v rychlém sledu také všichni ostatní nováčci z našeho týmu, jen staří harcovníci odolávali. Jelikož šlo vesměs o čerstvé absolventy střední školy, přičetl jsem jejich nepatřičný sklon propadat v pralesích těžkým malarickým záchvatům příliš dlouhému pobytu v málo infekčním městském prostředí. Odolnost proti malárii se totiž pěstuje také opakovanými nákazami.

Vesničané od řeky Ramu ovšem přišli s podstatně elegantnější teorií. Před lety, v době naší první návštěvy v jejich vesnici, provedli stařešinové kmene příslušné magické rituály, aby se u nich ekologickému výzkumu všeobecně dařilo a nemoci se nám, cizincům, vyhýbaly. Nyní jsme začali bez rituálu, takže nebylo divu, že všichni nově přichozí, nechráněni magií, onemocněli. Chybějící rituály byly urychleně provedeny a s ročním odstupem mohu potvrdit, že s výborným výsledkem.

Lékařská péče na Nové Guineji byla původně v rezortu kouzelníků. Ačkoliv mnohá pralesní léčiva jsou účinná – nakonec i Artemether, jímž jsem léčil Madaka, je odvozen z pelyňku, objeveného čínskou lidovou medicínou – je tradiční zdravotnictví povahy spíše magické než chemické. Poukazuje na to nejen nevelký úspěch farmaceutických firem, snažících se zužitkovat znalosti pralesních kmenů pro vývoj standardních léčiv, ale i zjevný nepořádek v používání lidových léčiv. Nížinné kmény Nové Guineje se například všeobecně shodnou na tom, že lýko stromu *Gnetum gnemon* je nejlepší k výrobě síťových tašek, nebo že pokud dojde novinový papír, je možné ubalit si cigaretu také do listu stromu z rodu *Macaranga*. Naproti tomu léčebné použití jednotlivých druhů rostlin

se vcelku chaoticky mění od kmene ke kmeni. Zatímco pevnost lýka lze ověřit snadno, účinky léčivek již mnohem obtížněji. Mimo jiné i proto, že i fyziologicky neúčinné přípravky mohou léčit, pokud jsou podávány s příslušnými magickými obřady.

Kouzelníci dnes jen s obtížemi zvládají techniky a léčiva moderní medicíny, a tak je léčba čím dál víc rozpolcena mezi domácí magii a importovanou medicínu. Jejich soužití je vcelku spokojené, Novoguinejci promyšleně kombinují zaklínadla s antibiotiky. Zatímco moderní léčba je považována za symptomatickou, tedy zmírňující projevy nemoci, tradiční magie jako jediná může odstranit i její skutečnou příčinu.

Naše euroamerická medicína nazývá magickou složku léčby „placebo efektem“ a zjevně si s ní neví příliš rady. Jev je to natolik významný, že s ním musí počítat veškeré testy klinické účinnosti léků a léčebných postupů. Kontrolní skupinou při nich nejsou, jak by bylo lze naivně očekávat, pacienti neléčení, nýbrž pacienti léčení pouze magicky, tedy „neúčinným“ placebem. Zatímco léky vyvinuté rigorózní medicínskou vědou účinkovat mohou, ale také nemusí, magie účinkuje vždy a musí být tedy do designu klinických experimentů zahrnuta, ať už si o tom striktně racionální vědci myslí cokoli.

Počet studií, snažících se zvyšovat léčebný účinek placebo, čili dále zdokonalovat metodiku magické léčby, je pozoruhodně malý ve srovnání s masivním úsilím o zlepšení účinnosti léků. Vývoj společenského postavení evropských lékařů od neomylných autorit v bílých pláštích ke kvalifikovaným servisním opravářům našich organismů vede pravděpodobně k dalšímu poklesu účinnosti magické léčby v našich nemocnicích.

Není tedy divu, že i u nás se magie odděluje od institucionálního zdravotnictví a tradiční roli šamanů na sebe berou léčitelé. Mnozí lékaři ovšem magickou roli svých kolegů ne zcela chápou a věří, že obliba léčitelů je pouze důsledkem nedostatečné osvěty a informovanosti lidu o výtobytcích vědecké medicíny. Pohoršují se dokonce i nad tím, že léčitelé pracují s placebem. To je ovšem

totéž, jako kdyby si někdo stěžoval na lékaře, že si usnadňuje práci penicilínem. V každém případě pacientům, zdá se, nikterak nevdá, že byli vyléčeni nevědecky, a tedy jaksi nepatřičně.

Jakožto zastánci racionalistické vědy udržujeme samozřejmě naši novoguinejskou terénní lékárníčku dobře zásobenou nejnovějšími výtobytky medicínského výzkumu a s potěšením konstatujeme, že účinkují zpravidla výborně. Bezpochyby i díky tomu, že naši pacienti dobře vědí, že i kouzelníci z mýtiny Galisagan dělají pro jejich zdraví vše, co je v jejich nezanedbatelných silách.

Proč do pralesa nejezdí sanitka

Exotické národy se nám zdají exotické hlavně díky svému odlišnému vkusu, projevujícím se naplno například při ranním rozhodování, zda si do práce vzít kšiltovku Adidas nebo čelenku z kasuářího peří. Rozdíl v názorech na ideální morfologii pokrývky hlavy a podobná frivolní témata nás zajímají a jsou hnacím motorem turistického průmyslu.

Zaujetí pro kulturní rozmanitost ovšem nikterak nebrání našemu očekávání, že v závažnějších otázkách života, zdraví, nemoci a smrti si budeme s našimi exotickými přáteli rozumět lépe než při výběru klobouku. Považujeme za samozřejmé, že každý člověk je v hloubi duše vybaven univerzálním mentálním orgánem zvaným „zdravý rozum“ (v českých krajích „zdravý selský rozum“). Ten je, soudě podle výstižného anglického termínu *common sense*, „společným smyslem“ nás všech.

Například situace, kdy jeden ze soukmenovců vážně onemocní a je třeba mu pomoci, patří k základním krizovým scénářům, v němž by ani v multikulturním světě nemělo být příliš prostoru pro nedorozumění. Rychlá lékařská pomoc je také zorganizována po celém světě obdobně – stačí zavolat na příslušné telefonní číslo a záhy se přijít sanitní vůz či vrtulník, aby pacienta odvezl do nemocnice.

Na tomto principu jsme zavedli lékařskou pomoc i v novogui-nejské vesnici Wannang, kde společně s domorodci zkoumáme ekologii tropického lesa. Pacienta je sice nutno nejprve přepravit deseti kilometry pralesního terénu, dělicího Wannang od nejbližší sjízdné cesty, potom už ale náš satelitní telefon přivolá terénní landcruiser z hlavní výzkumné základny a ten pacienta odveze do 100 kilometrů vzdáleného města Madang, kde mají i nemocnici.

Následující dvě příhody nechtě poslouží ke studiu naší původní hypotézy, tedy že tento systém péče o nemocné je přirozeně rezistentní vůči rozdílům mezi českým a papuánským světovým názorem. Studium kazuistik má konec konců v lékařských vědách úctyhodnou tradici.

Příhoda s muži: Markus

Oslava úspěšného zakončení tříletého výzkumu pralesní ekologie ve Wannangu probíhala ke všeobecné spokojenosti. Čtyři vepři byli poraženi, naporcováni a společně se třemi metrickými centy sladkých brambor a rýže rozděleni mezi jednotlivé rodiny, takže celonoční hostina okolo ohňů s vřícími kotli jídla mohla započít.

Veškeré zásoby rumu jsme poněkud neprozřetelně svěřili vesnickému vůdci projektu Filipovi. Ten si sezval několik klanových stařešinů a rum určený pro celou vesnici s nimi za necelou hodinu vypil. Pitka byla provázena rostoucím halasem a stále chaotičtějším bubnováním na tradiční bubínky *kundu*, až nakonec synové oslavujících považovali za moudré pro jistotu poschovávat tatínkům jejich mačety. Toto opatření se nakonec ukázalo zbytečným, neboť všichni pijáci záhy upadli do mráкотného spánku. Ostatní tak mohli pokračovat v požívání vepřového a sledování vhodně vybraného filmu *Apocalypto* v improvizovaném biografu pod širým nebem.

Druhý den ráno jsme opustili Wannang, zatímco většina vesniců ještě dospávala po oslavě. Sténání Markuse, jednoho z klanových vůdců, slyšitelné i přes tenké bambusové stěny jeho domku, jsme připočetli nevolnosti po nemírné konzumaci rumu předešlé

noci. Teprve při loučení u automobilu, na konci tříhodinové cesty pralesem, zmínili naši nosiči jako zajímavou a úsměvnou anekdotu, že Markus měl celou noc velké bolesti a nemohl močit. Diagnóza opilecké opice se rázem změnila na potenciálně vážné zablokování močovodu ledvinovým kamenem. Vysvětlili jsme tedy nosičům, že Markus musí co nejdříve do nemocnice a poslali je zpět do vesnice.

Markus nemohl močit ani další dva dny a jeho stav se stával čím dál vážnějším. Vesničané se přesto stále nemohli domluvit, kdo z nich pacienta k silnici odnese. Markusovy potíže byly chápány i jako spravedlivý trest za chamtivost, s níž vypil ostatním rum. Nakonec se ho čtyři muži uvolili odnést na improvizovaných nosítkách a my jsme jim v ústrety vyslali landcruiser. K překvapení řidiče se k autu dostavili jenom nosiči, bez nosítek a bez pacienta. Po cestě totiž zjistili, že přepravu obtížným terénem sami nezvládnou, a tak Markuse bez velkých ceremonií odložili v jedné usedlosti podél cesty. Jelikož ale auto bylo již neodvolatelně na cestě, rozhodli se využít vzácné příležitosti a svézt se s ním při zpáteční cestě do Madangu na nákupy.

Čtvrtého dne po stěžích představitelných bolestech vyšel ledvinový kámen sám od sebe a Markus, stále ještě odložený u cesty mezi Wannangem a silnicí, byl zachráněn. Při další návštěvě Wannangu jsme se nedokázali zdržet poněkud kritického zhodnocení samaritánské pomoci prokázané pacientovi. Na naše varování, že mnoho nechybělo a Markus mohl zemřít, se nám dostalo jen stoického krčení ramen. Markus je přece už stařík, jeho vnoučata jsou dávno odrostlá, a smrt lze tedy očekávat každou chvíli. Jednou přece umřeme všichni, že ano.

Příhoda se ženami: Mugunas

Filip požádal o urgentní odvoz své první ženy Mugunas do nemocnice v Madangu poté, co poprvé omdlela bolestí ze zanedbané rakoviny prsu. Náš automobil ji promptně vysadil u příbuzných na periferii Madangu, odkud se měla další den hlásit v městské

nemocnici. Mugunas se ale místo toho odebrala do nedaleké misijní nemocnice, kde na komplikované případy ovšem nejsou vybaveni. Když se jí tam po několik dnů nikdo nevěnoval a jí se zároveň udělalo trochu lépe, vrátila se do vesnice.

Na Nové Guineji pečují o pacienty příbuzní, tábořící okolo nemocnice. To je v městské nemocnici obtížné, proto jsou misijní nemocnice mnohem oblíbenější, ačkoliv na komplikované zákroky často nestačí. Zejména pro pacienty z odlehlých vesnic je městské prostředí cizí a stresující. Proto také dostali příbuzní pacientky od Filipa i našeho týmu jasné pokyny, kam se obrátit pro pomoc, a proto také tyto pokyny ignorovali.

O neúspěchu první nemocniční mise jsme se dozvěděli až za měsíc, když jsme byli ve Wannangu a Mugunas opět omdlela bolestí z nyní ještě pokročilejší rakoviny. Filip navrhoval počkat, až se jí opět udělá lépe a bude schopna chůze. My jsme si nebyli jisti, zda taková situace ještě vůbec kdy nastane, a navrhli jsme okamžitý transport na nosítkách k silnici a autem do nemocnice. Filip, pro nás nepochopitelně, váhal a nakonec se vymluvil, že ve vesnici není dostatek ochotných nosičů a on není schopen přesun zorganizovat. Od váženého vesnického vůdce znělo takové vysvětlení nepravděpodobně, nicméně jsme ho přijali a navrhli, že nosiči dostanou za svoji pomoc zaplacené podle běžného tarifu, tedy 8 Kč za kilogram neseného břemene. Pokud odmítnou, budou propuštěni z práce.

Teprve v této situaci Filip neochotně přiznal, že podle kmenových zvyklostí je nošení ženy pro muže tabu. Zrovna jeho otec tabu kdysi údajně porušil a krátce poté zemřel. Jedná se o generalizaci pravidla, že vše, co žena překročí, je pro muže nečisté. Muži z Wannangu, včetně jejího manžela, tedy Mugunas k silnici nepřinesou, i kdyby kvůli tomu měla zemřít.

Na území Wannangu žijí i lidé z kmene Simbai. Ti do řídké zalidněné oblasti sestoupili s povolením wannangských starousedlíků ze sousedních hor. Jsou zde sice občany druhé kategorie, nicméně unikli tak z přelidněných horských údolí. Muži ze Simbai

žádné transportní tabu nevyznávají a byli tedy ochotni Mugunas odnést, nicméně ani to nebylo možné. Ve Wannangu totiž nejenom že muži nesmějí nést ženu, ale ani žena nesmí být nesena muži, aniž by to vyvolalo nějakou kosmickou katastrofu.

Tabu se nevztahuje na ženy-nosičky, takže wannangské ženy nesoucí Mugunas či jinou soukmenovkyni nikterak neohrožují řád vesmíru. Nebyl by to ani technický problém, neboť ženy, ověšeny ještě několika dětmi různé velikosti, zde běžně nosí těžké náklady palivového dřeva, batátů a dalších zemědělských výpěstků. Náš návrh zaměnit pro jednu klasické náklady za pacientku na nosítkách byl ovšem považován za naprosto absurdní a ženy o něm odmítly být i jen na chvíli a hypoteticky uvažovat. K něčemu podobnému v historii Wannangu nikdy nedošlo, takže jde zjevně o záležitost v principu nemožnou. Tento postoj nás nikterak nepřekvapil, neboť krajní konzervatismus a naprostý odpor k novinkám jsme u žen z této vesnice zažili již dříve. Mimo jiné i během několika let marných pokusů naučit je vařit exotická jídla, například rýži, pro naše zaměstnance.

Mimo vši pochybnost se tedy ukázalo, že jediným způsobem, jak se Mugunas může dostat z vesnice, je po vlastních nohou. Do týdne se jí naštěstí udělalo lépe, takže s námi odjela do Mandangu a byla doručena přímo do městské nemocnice. Tam ji hned druhého dne navštívil kouzelník a snažil se ji přesvědčit, aby nemocnici zase opustila, neboť nemocniční léčba a podobné extravagance jenom přivolají rozmanité pohromy na Wannang. Kouzelníka vyslala nejmladší, tedy třetí Filipova manželka. Tento tah jsme všichni, Papuánci, Evropané i Američané, shodně vyhodnotili jako rafinovaný pokus třetí manželky zbavit se definitivně manželky první. Mugunas byla zjevně stejného názoru, kouzelníka odmítla a následujícího dne podstoupila operaci.